

Розділ ІV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА

УДК 343.85

А.Б. Блага

**НЕЕФЕКТИВНЕ РЕАГУВАННЯ НА НАСИЛЬСТВО
В СІМ'І ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**

В статті проаналізовано міжнародні стандарти, згідно яких насильство в сім'ї визнається порушенням фундаментальних прав людини, та розглянуто сучасний стан вітчизняної практики реагування на насильство в сім'ї.

Ключові слова: *насильство, насильство в сім'ї, суспільна свідомість, запобігання насильству в сім'ї.*

В статье проанализированы международные стандарты, в соответствии с которыми насилие в семье признается нарушением фундаментальных прав человека, а также, рассмотрено современное положение отечественной практики реагирования на насилие в семье.

Ключевые слова: *насилие, насилие в семье, общественное сознание, предупреждение насилия в семье.*

In the article the international standards which defines home violence as a violation of the fundamental human rights are analyzed, the present state of national practice of reaction to human violence is considered.

Key words: *violence, home violence, social consciousness, prevention of home violence.*

Проблема насильства в сім'ї залишається надзвичайно складною, оскільки об'єднує в собі безліч взаємопов'язаних аспектів (соціальних, економічних, політичних, юридичних, медичних, психологічних, моральних). Саме тому їй дослідженню присвячені роботи спеціалістів різних галузей соціальних наук, серед яких слід назвати Ю.М. Атоянця, О. В. Бойка, Я. І. Гілінського, В. В. Голіну, Б. М. Головіна,

О. О. Кочемировську, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецову, В. В. Лунеева, Л. В. Сердюка, А. А. Піонтковського, Г. О. Христову та інших. Завданням цієї статті є аналіз феномену насильства в сім'ї через призму міжнародних правових стандартів захисту прав людини та основних свобод.

Вдосконалення юридичної оцінки насильства в сім'ї багато в чому залежить від усвідомлення як громадськістю, жертвами, так і правоохоронцями, того, що воно є порушенням фундаментальних прав людини. По суті, фундаментальні права людини, як зазначає Р. Дворкін, є моральними правами, тобто мають моральну природу, оскільки юридична природа фундаментального права полягає в тому, що особа повинна захищати своє право та вимагати від інших здійснення їх обов'язку щодо цього права. Тобто в основі фундаментальних прав лежить недоторканий внутрішній, духовний світ людини [1, 34].

Серед міжнародних актів, які захищають від насильства в сім'ї, можна виділити дві основні групи – 1) документи Організації Об'єднаних Націй, та 2) документи Ради Європи та Європейського Союзу. Оскільки Україна є членом як Організації Об'єднаних Націй, так і Ради Європи, вона бере участь в обговоренні, прийнятті та подальшій ратифікації договорів, резолюцій, і через це зобов'язана їх виконувати.

До першої групи слід віднести: Загальну декларацію прав людини (UNHR); Декларацію про ліквідацію дискримінації стосовно жінок (DEDAW); Декларацію про викорінення насильства стосовно жінок (DEVAW); Віденську декларацію і програму дій (VDPA); Пекінську платформу дій (BPFA); Резолюцію A/HRC/7/L/22/REV Генеральної Асамблеї ООН про викорінення насильства стосовно жінок; Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (CEDAW); міжнародні пакти і конвенції та ряд інших актів, в першу чергу – тематичні загальні рекомендації, прийняті Комітетом з ліквідації дискримінації стосовно жінок; Комітетом з прав людини; Комітетом проти катувань; Комітетом з ліквідації расової дискримінації; Комітетом з прав дитини.

Другу групу складають: Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, а також протокол № 12 до неї; Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи NR(85) и R(2002); Конвенція РЄ щодо протидії торгівлі людьми; директиви Європейського парламенту і ради 2002/73/EC, 2006/54/EC; Європейська соціальна хартія.

Найбільш значущими є закріплені в них принципи юридичної рівності, заборона дискримінації за будь-якими ознаками, в т.ч. за

ознаками статі, заборона катувань, жорстокого, нелюдського або принижуючого поводження і покарання. Крім того, серед закріплених в цих документах основних прав і свобод, які мають значення для захисту від насильства, можна назвати: право на життя, свободу і на особисту недоторканість; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на ефективний засіб правового захисту; право на справедливий судовий розгляд.

У окрему підгрупу можна виділити судову практику стосовно насильства в сім'ї, а саме – рішення Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок та Європейського суду з прав людини. Серед справ, розглянутих цими органами, можна назвати справи: "А. проти Великобританії"(1998), "Контрова проти Словаччини" (2007), "Ейрі проти Ірландії" (1973), "А.Т. проти Угорщини" (№ 2/2003), "Шахіде Гокче проти Австрії" (№ 5/2005), "Фатма Ілдірим проти Австрії" (№ 6/2005), "Н.С.Ф. проти Великобританії" (№ 10/2005). І хоча правовий статус цих рішень дещо відрізняється (згідно Закону України "Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини" його рішення є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, рішення ж Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) такої сили не мають і носять рекомендаційний характер), сформульовані ними правові позиції щодо інтерпретації конвенційних норм є загальними для держав-учасниць.

Міжнародні стандарти однозначно виходять з того, що держава відповідальна за протиправні дії приватних осіб, про які вона знала або могла знати. Обов'язок держави полягає в тому, щоб запобігти заподіянню смерті або вчиненню інших тяжких злочинів по відношенню до членів сім'ї, якщо жертва сімейного насильства звернулася за захистом до уповноважених державних органів та установ на стадії, коли сімейне насильство лише розпочалося та ще не спричинило тяжких наслідків.

У разі, якщо державний механізм протидії насильству в сім'ї виявляється неефективним, держава відповідальна за неналежне виконання взятих на себе зобов'язань за міжнародним правом прав людини [2, 166].

Загальна рекомендація № 19 Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) ілюструє дві основні складові відповідальності держави за домашнє насильство: належне виконання своїх зобов'язань та рівний захист.

По-перше, держави не лише зобов'язані самі утримуватися від вчинення порушень, а й несуть відповідальність за "приватні" дії, якщо вони не виконують своїх обов'язків з метою запобігання та покарання за такі дії.

Отже, якщо держава не забезпечує адекватний захист від насильства в сім'ї та притягнення винних до відповідальності у кримінальному та цивільному законодавстві або якщо її агенти – зокрема, правоохоронні органи, – не забезпечують виконання законів, що захищають жертв домашнього насильства то це означає, що держава не виявляє належного сумління у запобіганні, розслідуванні та покаранні за такі порушення прав людини.

По-друге, міжнародне право вимагає, щоб держави забезпечували всім громадянам рівний захист за законом. Якщо держава не забезпечує особам, які потерпають від близьких людей, такий самий захист, який вона забезпечує особам, які потерпають від незнайомих, вона не виконує цей обов'язок.

Крім того, відповідно до Конвенції про заборону катувань, держави зобов'язані не допускати їх вчинення приватними особами. Катування – це гострий душевний чи фізичний біль, який навмисне завдається представником держави або за згодою представника держави з незаконною метою. Як домашнє насильство, так і катування передбачають навмисне завдання гострого душевного або фізичного болю. Вважається, що держава потурає такому насильству, якщо вона послідовно не забезпечує покарання винних в скоєнні домашнього насильства. Нарешті, домашнє насильство вчинюється з незаконною метою набуття та утримання влади та контролю над іншою особою [2, 167].

Ефективна робота з боку державних органів щодо запобігання насильству в сім'ї полягає у своєчасному реагуванні на такі факти; адекватному покаранні особи, що вчинила насильство в сім'ї; профілактиці рецидиву та формуванні суспільної свідомості щодо неприпустимості цього явища.

Однак, аналіз вітчизняної практики реагування на насильство в сім'ї дозволяє зробити висновки про системний характер порушень з боку державних органів. Серед них можна назвати:

- профілактична робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться формально. *Наприклад, мешканка Полтавської області гр. М. протягом року систематично зверталась щодо насильства в сім'ї з боку її співмешканця. Під час останнього дебощу, коли гр. М. викликала*

міліцію, він залишив домівку, однак працівники міліції не встановили його місце знаходження. З їх слів, під час телефонної розмови останній сказав, що знаходиться за межами району і прибуде до райвідділу наступного дня. Проте вранці до РВ поступило повідомлення про вчинене ним вбивство гр. М., її малолітніх дітей та сестри;

- відсутня належна взаємодія служби дільничних інспекторів міліції (СДІМ) із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. Мешканка Сумської обл. гр. Р. протягом більш ніж півроку злісно не виконувала батьківських обов'язків щодо виховання своїх малолітніх дітей (5,5; 3,5 та 2 років), нехтувала їх потребами, здійснювала фізичне і психічне насильство. Діти постійно залишались без нагляду, харчування, одягу, лікування та будь-якого грошового утримання, що призвело до тяжких наслідків - усі діти хворі на рахіт, гіпотрофію різного ступеню, ентеробіоз, є туберкульозно контактними. Весь цей час про це було відомо відповідним районним соціальним службам, дільничному педіатру та селищній адміністрації. Однак, жодних заходів ними вжито не було, а працівники міліції не повідомлені;

- безпідставно знімаються з обліку особи, які вчинили насильство в сім'ї;

- особи, щодо яких було складено адміністративні протоколи за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) "вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми", не ставляться на облік у СДІМ, їм не виносяться офіційне попередження про неприпустимість насильства в сім'ї;

- за фактами насильства в сім'ї кримінальні справи не порушуються, натомість виносяться постанови про відмову згідно п. 2 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України. При цьому, в порушення законодавчих вимог, винних до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП не притягують, офіційного попередження про неприпустимість насильства в сім'ї не виносять, на профілактичний облік не ставлять, повідомлення про вчинення насильства в сім'ї щодо неповнолітніх до управління (відділу) у справах сім'ї, молоді та спорту, служби у справах дітей не направляють. Так, мешканка Полтавської області гр. Б. сім разів зверталась до правоохоронних органів з приводу насильства щодо неї та двох її малолітніх дітей з боку чоловіка, колишнього співробітника ОВС. Двічі проводились судово-медичні експертизи про нанесення ним легких тілесних ушкоджень (серед них ушкодження, яке кваліфікувалось як спроба задушення). В усіх випадках отримувала відмовні матеріали. Захисні приписи не виносились, лише одного разу був складений

протокол про адміністративне порушення. Через не реагування правоохоронців наразі змушена з малолітніми дітьми (2,5 та 9 років) ночувати по тимчасових притулках, переходячи від побоїв, так як чоловік погрожує їй каліцтвом та вбивством. Довготривале невирішення проблеми призводить до недовіри, низького рівня життя, втрат здоров'я для неї та її дітей;

- особам, які вчинили насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість насильства в сім'ї, записи приписи не вносяться;

- спеціальні картки обліку факту скоєння насильства в сім'ї заповнюються лише в 1/3 фактів насильства;

- спеціальні картки заповнюються в одному екземплярі, у зв'язку із чим другі екземпляри карток не направляються до виконавчого комітету районних рад, що унеможлиблює взаємодію між органами, на які покладено повноваження з попередження насильства в сім'ї.

Статистичні дані свідчать, що протягом 8 місяців 2010 року в Україні перебувало на обліку за вчинення насильства в сім'ї 97722 особи [3]. З початку року було поставлено на облік 55727 осіб, в т.ч. за вчинення: фізичного насильства – 28288 осіб (50, 76%); сексуального насильства – 35 осіб (0,06%); психічного насильства – 25649 осіб (46,03%); економічного насильства – 1755 осіб (3,15%). Знято з обліку – 52138 осіб, в т.ч. за вчинення злочину – 163 особи.

Ці цифри також дають підстави критично оцінювати наявний стан речей: по-перше, згідно законодавства, зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо **протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї** (виділено автором) особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї (ст. 12 Закону України "Про попередження насильства в сім'ї"). Таким чином можна зробити висновок, що протягом 8 місяців поточного року було знято з обліку 10143 особи, взятих на облік у цьому ж році. По-друге, вчинення злочинів 163 особами, які перебували на обліку, свідчить про неефективну запобіжну роботу з боку відповідних службових осіб правоохоронних органів.

Певні питання викликають також показники щодо реакції з боку державних органів на насильство в сім'ї. Так, за вказаний проміжок часу працівниками ОВС було здійснено 90576 виїздів на сімейні конфлікти, з яких підтвердилось – 80401 фактів (або на 10175 менше). У той же час, дані про кількість складених протоколів за ст. 173-2 КУпАП,

вказують, що вони були винесені у 83472 випадках (тобто, виходить, що у 3071 випадку особи були притягнуті до адміністративної відповідальності за відсутності факту сімейного конфлікту).

Не дивлячись на те, що судова практика реагування на насильство в сім'ї, в якій домінує стягнення штрафу, багаторазово піддавалась критиці, оскільки гроші зазвичай вираховуються з сімейного бюджету, що негативно впливає на інших членів сім'ї так само, як і на винуватця, протягом і цього року вона не зазнала особливих змін: прийнято судами рішення щодо 71025 матеріалів (на 12477 менше, ніж складено протоколів за ст. 173-2 КУпАП). У тому числі винесені такі стягнення: попередження – 2461 (3,47%); штраф – 58893 (82,9%); виправні роботи – 64 (0,09%); адміністративний арешт – 9279 (13,07%). Крім того, було звільнено від адміністративної відповідальності 328 осіб (0,47%).

Підводячи підсумок викладеному, слід зазначити, що пріоритетним повинен стати напрямок формування суспільної свідомості щодо неприпустимості насильства в сім'ї, а неефективні заходи із запобігання цьому явищу з боку правоохоронних органів України є порушенням міжнародних стандартів з прав людини і можуть бути підставами для звернення до Європейського суду з прав людини або Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Використана література:

1. Шевчук, С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.
2. Кочемировська, О.О. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї [Текст] : методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / О.О. Кочемировська, Д. Й. Стрейсяну, Г. О. Христова ; за заг. ред. С.О. Павлиш, Г.О. Хрислової – К., 2010. – 363 с.
3. Звіт щодо виконання Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" за 8 місяців 2010 року. – К.: УДІМ ДГБ МВС України

УДК 349.6-032.1

Г.В. Анісімова

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АТМОСФЕРНОГО
ПОВІТРЯ: ПРИРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

У статті аналізуються природно-правові аспекти забезпечення вимог екологічної безпеки атмосферного повітря.

Ключові слова: *екологічне право, екологічна безпека, атмосферне повітря.*